

Cild : XIII

Sayı : 17 - 18

Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Tarih Dergisi

Mart / 1962
Eylül / 1963

İ S T A N B U L
EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
1 9 6 3

ENEZ'DE YUNUS KAPTAN TÜRBEŞİ VE HAS YUNUS BEY'İN MEZARI HAKKINDA BİR ARAŞTIRMA

Semavi Eyice

Türk Trakyası'nın eski eserlerinin bugüne kadar etraflı bir şekilde araştırılmadıklarını göz önünde tutarak, 1961 ve 1962 yaz aylarında burada geniş ölçüde tetkiklerde bulduk. Muayyen bir programa göre Karadeniz sahilinden başlayarak, güneye doğru bütün Türk Trakyası'ndaki eski eserleri, cins ve devir farkı gözetmeksizin imkân nisbetinde tesbite çalıştık ve bu mesai sonunda oldukça zengin malzeme derlenmiş oldu¹. Toplu surette yayınlamak gayesiyle işlemeğe başladığımız bu malzeme arasında ufak bir esere dâir olan notlarımızı, bir tarih problemi ile yakından ilgili olduğunu göz önünde tutarak burada tanıtmağı faydalı gördük. Burada bahs-edeceğimiz eser, Türk-Yunan sınırı dibinde, Meriç kenarında ve Saroz körfezi sahilindeki Enez kasabasında bulunmakta ve orada halk arasında Yunus Kaptan türbesi olarak tanınmaktadır. Halbuki, Fatih II. Mehmed devrinin Kaptan-ı Der-yâ'ları arasında bir de Has Yunus Bey vardır ki, onun da Enez tarihinde adının geçtiğini tesbit edebiliyoruz.

I

Enez'in kısa tarihçesi ve fethi

Bugün Yunan topraklarından 60-70 m. genişliğindeki bir

¹ Trakya'da topladığımız malzemeyi bir kitap halinde yayınlamak üzere hazırlamaktayız. Rastladığımız eserlerin başlıcaları 1961 de VI. Türk Tarih Kongresi'nde kısa bir tebliğ halinde tanıtılmıştır.

akarsu ile ayrılmış olan Enez bir ilçe merkezidir². Ortaçağda kolay savunulur bir liman olarak Meriç ağzını kontrol altında tutan ve Osmanlı İmparatorluğunda Rumeli'nin liman şehirlerinden biri olarak büyük bir ticaret merkezi halinde gelişme imkânlarına sahip bulunan Enez'in hayli eskiye kadar inen bir tarihi olduğu biliniyor³. Çevresindeki toprakların verimli oluşu, emin limanı, Meriç'e giren gemilerin hayli yukarılara kadar ilerleyebilmesi burasının güvenilir bir liman ve ticaret merkezi olabileceğini Trakya sakinlerine ilkçağdan itibaren isbat etmişti. Antik şehrin izlerini bugün tesbit etmek mümkün olmamakla beraber, kalenin uzağındaki kaya içine oyulmuş mezarlar ve bol keramik buluntuları eski iskânın çok geniş bir sahaya yayıldığını gösterir. Bir tarafında Meriç deltası ile derin bir körfez diğer tarafında ise birinden diğerine geçilir vaziyette, bugün göl halinde kalmış iki tabii limanı olan Enez veya eski adı ile Ainos (Aenos)'un kalesinin 6. yüzyılda Iustinianos tarafından tamir ettirildiği bilinir⁴. Tarihçi Prokopios, Rodoplardan inen Barbar akınlarına karşı bu kalenin tahkim edildiğini yazar. Bizans devrinde sahildeki Enez ile az içeride, Meriç'in batı kıyısındaki Fere veya Ferecik (*Bera, Beros*) in âdeta aynı yer gibi kabul edildiği anlaşılıyor. Zaten Meriç

² Enez hakkında Lambakis tarafından "Deltion tes Khristianike Arkheologika Hetaireias," da 1903'de yayınlanan yazıyı maalesef göremedik. Burası hakkında toplu bilgi, aşağıda not 10'daki Hasluck'un yazısında s. 249-257'de vardır. Ayrıca Enez hakkında birkaç resim ve kısa notlardan ibaret bir çalışma olarak M. Batur, *Enez*, "Arkitekt.", XXXI (1931) sayı 305, 173-176 ve 186.

³ Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopædie*, *Aenos* maddesi; İstanbul Arkeoloji Müzesinde Enez menşeli, İlkçağ'a âit bir mermer levha bulunmaktadır. Hellenistik usulda bir kabartma ihtiva eden bu taş hakkında bk. G. Mendel, *Catalogue des sculptures grecques, romaines et byzantines*, İstanbul 1914, III, 238 vd. (no. 1025). Belki M. Ö. IV. yüzyıla âit olan bu taşın başka Enez surlarında daha kabartmalar vardır. Burada son yıllarda ayrıca antik bir heykel ile bir baş bulunmuştur. Hebros yani Meriç'in gemilerin Trakya içlerine girmesi imkânını sağlaması yüzünden, ırmağın denize döküldüğü ağzında kurulan Ainos limanı daha arkaik çağda bile parlak bir duruma sahipti. Burada tabii bir *laguna* liman olarak kullanılıyordu. Ainos'da arkaik devre âit 300 adım boyunda, 20 adım eninde, devâsa taş bloklardan meydana getirilmiş bir de mendirek olduğu bilinir, bk. K. Lehmann-Hartleben, *Die antiken Hafenanlagen des Mittelmeeres*, Leipzig 1923, 48, 59, 240; Enez limanının temizlenmesi için, 19. yüzyılda da bir teşebbüse geçildiğini Hasluck *not 10'daki yazısında*, 250 de, C. Mac Farlane, *The Down of Turkey*, 311, ile *Turkey and its Destiny*, II, 540 den naklen bildirir.

⁴ Prokopios (Procopius), *Buildings* (Loeb), Böl. IV, 1 vd., s. 305.

denize döküldüğü arazide o kadar büyük ölçüde değişikliklere sebep olmuştur ki, eski Enez'in topoğrafyasını tesbit edebilmek çok güçleşmiştir. I. Alexios'un (1081-1118) un küçük oğlu İsaakios Porphyrogenetos'un 1152 de Ainos'da, yanında bir de hastanesi olan Kosmosoteira adında bir manastır kurdurduğu, günümüze kadar gelebilen *typikon*'undan bilinir⁵. Halbuki bu müessesenin bugünkü Enez'de değil fakat şimdi Yunanistan'da kalan Ferecik'de olduğu ve hatta bu manastırın kilisesinin Türk devrinde cami haline getirilmişken şimdi tekrar kilise yapılan bina olduğu ileri sürülür⁶. Bu araştırmamızda gayemiz Enez'in bütün Ortaçağ içindeki tarihçesini ortaya koymak olmadığından ancak bu yerin fethinden önceki olaylar üzerinde bir parça durmağı doğru buluyoruz.

Ainos 14. yüzyıl ortalarında, İoannes Kantakuzenos ile İoannes Palaiologos arasındaki iç çarpışmalarda, İstanbul idaresine yâni Palaiologos'a sâdik kalmıştı; ve, Kantakuzenos'u yardım eden Umur Bey idaresindeki Türklerden ayırmak için çalışan Bizans, bunda muvaffak olmuş ve 1344 yazında Türkler Enez'den gemilere binerek İzmir'e geçmişlerdi⁷. Fakat çok geçmeden Ainos, Bizans İmparatoru VI. İoannes Palaiologos'un kızkardeşi Maria Palaiologina'nın 1355 de Cenevizli Francesco Gattelusio ile evlenmesi sırasında, gelinlik cihazı olarak Midilli adası ile birlikte bu Cenova âilesine geçmiştir. Güden güne artan Türk tehlikesi

⁵ İsaakios kardeşi II. İoannes (1118-1143) tarafından Karadeniz Ereğlisi'ne sürgün gönderilmiş ve ancak 1143 de Manuel tarafından af edilmiştir. İsaakios'un Kosmosoteira manastırına bir takım kitaplar vakfettiği bilinir. Bu prense aidiyeti bilinen değerli bir *Oktatök* (Tevrat'ın ilk sekiz kitabı) Topkapı sarayındaki hıristiyan elyazmaları arasındadır (bk. A. Deissmann, *Forschungen und Funde im Serai*, Berlin 1932, 48 vd.). Bu manastırın Ferecik'deki kilise olduğunu Oktatök münasebeti ile Ouspensky ileri sürmüştür. Kşl. O. Wulff, *Byzantinische Kunst*, 487, resim, 417; J. Ebersolt, *Monuments d'architecture byzantine*, Paris 1934, 59 ve 169, not 127. İsaakios'un mozaik bir portresi Kariye c. de görülür, kşl. "Dumbarton Oaks Papers", 12 (1956) lev. 18.

⁶ L. Petit, 1908 de manastırın tipikon'unu yayınlarken, bu manastırın Ferecik'de değil, Enez'in iki saat uzağındaki modern Skalotes manastırı yerinde olabileceğini bir ihtimal olarak ileri sürmüştür. Ferecik'deki Bizans eserleri hakkında bk. A. Orlandos, *Ta Byzantina mnemeia tes Beras*, "Thrakika", 4 (1933) 3-34; ayrıca kşl. P. Lemerle, *L'émirat d'Aylin*, Paris 1957, 65, not 3.

⁷ M. Halil (Yinanç), *Düsturname-i Enveri*, İstanbul 1930, Medhal, 54, 85; metin bilhassa, İ. Melikoff-Sayar, *Le Destin d'Umur Pacha*, Paris 1954, 109, 1850; P. Lemerle, *L'émirat d'Aylin*, 176-177.

karşısında Batılı yardımcıları arayan Bizans'ın Ege denizindeki adalarda nüfuzlu durumu olan bu aileden faydalanmak istediği anlaşılıyor. Bu şekilde Ceneviz idaresine geçen yer veya kalelerin resmen Bizans hükümlerini zahiren de olsa yine tanımağa devam ettikleri de anlaşılmaktadır⁸. Bir süre sonra, Türk baskısı karşısında parça parça Trakya'yı kaybeden Bizans en kuvvetli kalesi olan Edirne'yi de 1362'e doğru teslim etmek zorunda kalmıştı. Hatta, bu kalenin kurtarılamayacağını hisseden kumandan bir gece sessizce kaçmış, bir kayık ile Meriç'den inerek Enez'e sığınmıştı⁹. Khalkokondyles'in ifadesine göre, Enez halkının idarecilerinden bizâr olması ve Gattelusio'lardan yardım istemesi üzerine, Francesco'nun en küçük kardeşi Niccolo Gattelusio, Enez'i idare etmek üzere gönderilmiştir¹⁰. Enez, Lala Şahin Paşa'nın Rumeli seferinden 1383 denberi her halde Türklere muntazam haraç vermek suretiyle *bağımsızlığını* elde tutuyordu. Bu şekilde fedakârlıklar göze alındığına göre şehrin bu devirdeki gelirinin pek fazla olması gerekir. 1436 ya doğru Gattelusio ailesi, İmroz ve Semendirek adalarının da idaresini almak suretiyle kuzey Adalar denizinde büyük bir dukalık haline gelmişti¹¹. Enez surlarının dışında ileri karakol durumunda olan tek burcun kuzey cephesindeki mermer kitabede, Gattelusio'nun arması ile muhteşem, Doria ailesine ait taçlı bir kartal tasviri görülür. Üst kenarındaki tek satır gotik kitabede ise¹² güçlkle 1382 tarihi okunur [Resim, 5] :

⁸ Maria Palaiologina hakkında bk. A. Papadopoulos, *Versuch einer Genealogie der Palaiologen*, Amsterdam 1962 (ilk baskı, München 1938), 49-50. Meselâ bir Ceneviz kolonisi halini alan Galata'da sur duvarlarında Bizans armaları bulunuyordu. (E. Dalleggio d'Alessio, *Galata et la souveraineté de Byzance*, "Revue des Etudes Byzantines", 19 (1961) 315-327). Dorino Gattelusio'nun adı bulunan 1424 tarihli ve çifte armalı bir taş Foça'da bulunmuştur, (kşl. Hasluck, *not 10 daki gazı*, res. 9). Bu kitâbeli güzel levha o sırada Aleksopoulos adlı bir rumun evinin duvarında idi.

⁹ *Âşık Paşa-zâde*, Böl. 45 Atsız baskısı (*Osmanlı Tarihleri*, İstanbul 1950) 127.

¹⁰ *Khalkokondyles*, Bonn, 277; F. W. Hasluck, *Monuments of the Gattelusio*, "Annual of the British School at Athens", 15 (1908-9) 253, not 1.

¹¹ Anonim, *Oi Gatelouzoi en Lesbo* (rumca), Atina 1900, adlı kitabı görmedik, Hasluck'un yukarıdaki makalesinde bu aile hakkında etraflı bilgi vardır. Ayrıca bk. *Enciclopedia Italiana*, XVI (1932) 449-450, *Gattilusio* mad. (V. A. Vitale).

¹² Lambakis, kitabedeki son kelimeyi, MARCII, Hasluck, *ay: gazı*, 255 da MADII okumuştur. Bizim ise MAOII ile MADII arasında tereddütümüz vardır.

+ M · CCC · LXXXII · DIE · PRIMO · MADII >

Vaktiyle çeşitli kaynakların yardımı ile Hopf tarafından derlenen, bilhassa kitabelerin yardımı ile Hasluck tarafından düzeltilen bir şecere, Midilli ve Enez Gattelusio'larının listesini ortaya koymaktadır¹³. Bu şecereye göre Gattelusio ailesinin Enez kolu, Niccolo (1384-1409) ile başlamakta, Peretta d'Oria ile evlenen bu şahsın, Marietta adlı bir kızı olduğu bilinmektedir. Ancak kanaatimizce yukarıdaki kitabeye göre Niccolo'nun Enez'deki hâkimiyeti, 1384 den önce, hiç değilse 1382 de başlamıştı. Fakat Niccolo'nun 1409 da ölümü ile, Midilli dukası, II. Francesco (1373 e doğ. -1415 e doğ.) nun küçük oğlu Palamede'nin Enez idaresinin başına geçişi tarihi olan 1430 arasında bu kalenin kimin elinde olduğu bilinmemektedir. Bugün Enez surlarının bir yerinde 0.75 X 1.05 ölçüsünde bir mermer kitabe bulunmakta ve bunun üzerinde Gattelusio ailesinin arması ve tek satır halinde güzel kabartma gotik harfler ile, 1 Ağustos 1413 tarihi okunur [Resim, 4] :

+ MCCCCXIII : DIE PRIM AGVSTI :

Bu kitabede isim olmadığından hiçbir netice elde edilememektedir¹⁴. Evvelce buradaki Rum kilisesinde duran ve bugün artık nerede olduğu bilinmeyen 1420-21 tarihli grekçe kitabede ise yine Gattelusio ailesinin arması, Bizans İmparatorluğunun ki ile birleşmiş olarak görülmektedir ki, bu da Enez'in o sırada Türklere haraç veren bir feodal beylik halinde idare edilmekle beraber, Bizans hükümrânlığını da tanıdığına bir delili sayılabilir¹⁵. Palamede Gattelusio, Enez'i 1455 e kadar idare etmiş ve

Diğer taraftan Hasluck, buradaki tarihi 1385 olarak görmüştür, halbuki yerinde sarıh surette tesbit ettiğimize göre tarih rakkamı 1382 dir. Bu da Niccolo Gattelusio'unun Enez hâkimiyetine geçişini belki biraz daha geriye getirmektedir. Bu levhada görülen taçlı kartal arması ise 1373 tarihi ile Midilli'de de mevcuttur (bk. Hasluck, *ay. yazı*, 264) ve Dorio âilesinininki olarak teşhis edilmektedir. Gattelusio'lar ekseriyetle Doria (veya D' Oria) lar ile evlenmişlerdir. Nitekim Niccolo'nun karısı da Peretta D'Oria'dır. Doria'ların armasına Galata ve Amasra'da da rastlanır.

¹³ Hasluck, *not 10 daki yerde*, 269.

¹⁴ Desen olarak Hasluck, *not 10 daki yerde*, resim, 7; Batur, *not 2 daki yerde*, s. 176, kitâbe kopyası yanlışdır.

¹⁵ Hasluck, *not 10 daki yerde*, 256, resim, 8.

bu arada Kritoboulos'dan öğrenildiğine göre, 1453 de İstanbul fethinden sonra, II. Mehmed Edirne'ye gittiğinde gerek Enez dukası Palamede gerek Midilli dukası Dorino birer elçi göndererek bâzı adalar üzerindeki haklarını kabul ettirmişlerdir¹⁶. Palamede 1455 yazında öldüğünde, büyük oğlu Giorgio daha evvel, 1448 de öldüğünden Enez'in idaresi Giorgio'nun dul karısı ile çocuklarına ve küçük oğlu Dorino'ya geçmiştir.

Böylece Enez'in Türk idaresine geçişini temin eden hâdisepatlak vermiştir. Dorino Gattelusio, yengesi ile yeğenlerini bertaraf ederek Enez'in tek sahibi olmağa girişince, Giorgio'nun dul karısı da ondan intikam almak üzere Fatih'e Dorino hakkında bir takım isnatlarda bulunmuştur. 1455 kışı ortalarında Fatih'e kadının dayısı ile ulaştan ihbara göre, Dorino, Sultan'a karşı cephe almış olmakla itham ediliyor ve gerek Enez, gerek adalarda İtalyan askerleri toplamakta olduğu haber veriliyordu¹⁷. Türk kaynaklarından öğrenildiğine göre bu sıralarda Aşık paşazadeye göre Ferecik, İdris-i Bitlisi'ye göre İpsala kadısı da Enez dukasından şikâyet ediyor ve Enez'in memlihalarından elde edilen kazançdan Türk devletine verilecek hisseyi tam teslim etmediğini, ayrıca civar Türk köylerini rahatsız ettikten başka, kaçıp Enez'e sığınan kölelerin, geri tesliminde aşırı fidye istediklerini hatta köle sahiplerine kötü davranışlarını bildiriyordu¹⁸. Vaktin tam kış ortası olmasına rağmen II. Mehmed derhal sefer emrini vermiş, ordu şiddetli bir kar fırtınası ve tipi içinde, soğuktan

¹⁶ *Kritoboulos*, I, böl. 294 vd.; T. Riggs (*History of Mehmed the Conqueror*, Princeton 1954) baskısı, s. 86. Palamede, en yüksek memurlarından birini, Dorino ise büyük oğlunu göndermişti.

¹⁷ *Kritoboulos*, II, böl. 57 vd. s. 105.

¹⁸ Turşun Bey, *Tarih-i Ebz'l Feth*, 68-69; *Aşık Paşa-zâle*, böl. 125, s. 191-195; *Neşri*, var. 198 a (Unat-Köymen baskısı, Ankara 1957) II, 713 vd.; Kemal Paşa-zâde, *Tevarih-i Âl-i Osman*, VII. *Defter* (Ş. Turan baskısı, Ankara 1957), 105-109; bütün bu kaynaklar Enez fethini birbirlerinden tekrarlayarak (kşl. Kemal Paşa-zâde, önsöz, s. XL ve XCI) İstanbul'un alınmasının hemen arkasından, yâni 857-858 (1453-1454) de gösterirler. Ayrıca bk. Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevarih*, İstanbul 1279, I, 450-451 de Yunus Bey'in bahsi geçer. Enez fethini bildiren bir kaynak olarak bk. İdris-i Bitlisi, *Heşt Bihîşt*, var. 415 b-413 a. Fatih devri kaynaklarından Kıvamî'nin *Fetihname-i Sultan Mehmed*'inde Enez seferi yoktur, yabancı kaynaklardan ise bk. *Kritoboulos*, II, böl. 57-87 (Enez seferini çok tafsilâtlı anlatır); *Doukas*, böl. 44 (VI. Mirmiroğlu tercümesi, *Bizans Tarihi*, İstanbul 1953, 207).

ve tipiden büyük kayıplar vererek yola çıkarken, Gelibolu'daki Türk donanması da Kaptan Yunus Bey idaresinde 10 kadırgadan ibaret bir filo ile denizden harekâta katılmıştır. Gelibolu'dan ayrılan donanma denize açılarak, Saroz körfezine girmiş, ertesi geceyi Enez yakınında *Pakheia* koyunda geçirdikten sonra üçüncü gün Enez limanı ağzına (veya içine; Neşri: Enez'in limanına girdi) gelmişti. Bu sırada Dorino kışlamak üzere Semendirek adasına çekilmiş bulunuyordu. Enez halkı, limanda Türk kadırgalarını görüp, Türk ordusunun da İpsala'da konakladığını öğrenince dehşete kapılmış, ve tek çarenin teslim olmak olduğunu anlamıştır. Eşraftan seçilen bir barış heyeti ile yapılan anlaşma sonunda kale teslim edilmiştir¹⁹. Ertesi gün bizzat gelen Fatih, Dorino'nun sarayında yerleşmiş ve burada üç gün kalmıştır.

¹⁹ Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibar fiesfari'l-bihar*, İstanbul 1329, 12 vd.; J. de Hammer, *Histoire de l'Emp. Ot.* (Hellert baskısı) III, 27 vd.; F. Kurdoğlu, *Türklerin deniz muharebeleri*, İstanbul 1932, 125-126; VI. Mirmiroğlu, *Fatih'in donanması ve deniz savaşları*, İstanbul 1946; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 33; F. Babinger, *Mehmed der Eroberer und seine Zeit*, München 1953, 140 vd.; fransızcası, *Mahomet II Le Conquérant*, Paris 1954, 164 vd. Türk kaynaklarının Enez seferini, İstanbul'un fethinin hemen arkasından göstermeleri yüzünden kronoloji biraz oynamaktadır. Nitekim, H. İnalçık, *Fatih devri üzerinde tetkikler ve vesikalar*, I, Ankara 1954, 133, not 301 de Enez'in fethini 1454-1455 kışında olarak kabul eder. Diğer taraftan bu hâdise başka bir hâdiseye de bağlanır. Bazı kaynaklar Çandarlı Halil Paşa'nın İstanbul'un fethinden hemen sonra bir *burgos* (= *pyrgos*, yâni kale burcu) a hapsedilerek bir süre sonra Edirne'de idam edildiğini ifade etmektedir. Ancak Çandarlı Halil Paşa'nın nerede ve ne zaman idam edildiği henüz bir problemdir. Paşa'nın İznik'deki mezartaşındaki tarihi vaktiyle teklif edildiği gibi (bk. M. Turgut Koyunluoğlu, *İznik ve Bursa tarihi*, Bursa 1937, 139-140) hicri-şemsi olarak kabule imkân olmadığı ve bu kopyanın hatalı olduğu anlaşılmaktadır. Bâzi kaynaklar ise Enez'in fethinden döndükten sonra öldürüldüğü yolundaki haberi (Oruç, *Tevarih-i Âl-i Osman*, 66, kşl. 124). destekler, kşl. I. H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi*, İstanbul 1947, I, 269-270). Ancak Kemal Paşazade (İbn Kemal) baskısını hazırlayan Ş. Turan, s. LXX ve 92, not 2 de bu mesele üzerinde biraz durarak, Ş. Altundağ'a ait Anonim bir yazmadan, Paşa'nın İstanbul'da Yedi Kal'a'da bergos'a hapsolunduğunu sonra burada idam edildiğini nakletmektedir. Bu kalenin Yedikule mi yoksa Rumeli hisarı mı olduğu da sorulabilir. Taeschner ve P. Wittek, (*Die Vezirfamilie der Gandarlyzade und ihre Denkmaeler*, "Der Islam", XVIII (1929) 105) de idam hâdisesi kısa geçilerek, tarih meselesi üzerinde durulmamaktadır. M. Cemil, (*Çandarlı Halil Paşa niçin öldürüldü*, İstanbul 1933) de de, bu hususda bir bilgi yoktur. İ. H. Uzunçarşılı, *Çandarlı Halil Paşa* mad. *İslâm Ansiklopedisi*, III, 355 de Paşanın İstanbul fethinden 40 gün sonra idam edildiğini tekrarlanmaktadır.

Dorino'nun yakını olan ileri gelenlerin evlerindeki kıymetli mallara el konulmuş, gençlerden 150 çocuk devlet hizmetine alınmış ve kalenin idaresini Murad Bey'e bırakan Fatih Edirne'ye dönmüştür. Aşık paşazade ve Neşri'ye göre Yunus Bey Taşoz ve Limni'yi de bu arada feth etmiştir [Res. 1, 2].

Böylece Türk idaresine girmiş olan Enez'in zengin bir Türk ticaret şehri olarak geliştiğini biliyoruz. Kale içindeki büyük kilise cami haline getirilmiş²⁰, hayli kalabalık olduğu anlaşılan hıristiyan ahalinin ellerinde birçok kilise bırakılmıştır. Fatih az sonra Enez tuzlalığının hasılatını Despot Demetrios'a ihsan etmişti²¹. Fakat 14 Temmuz 1469 günü Enez için bir felâket olmuştur. Venedik'li Niccolo da Canale, önce 20 sonra 26 gemilik bir filo ile Selânik kıyılarına akın yapmış, Limni ve İmroz'a çıkmış ve nihayet Enez'e hücum etmişler, kolaylıkla şehre giren Venedikliler, yalnız Türk halkı değil hıristiyanları da kılıçtan geçirip, her yeri hatta Rum manastırını dahi yağma ettikten sonra, şehri ateşe vermişler ve 2000 esir, 200 kadar Rum kadını ve kızını da beraber alıp gitmişlerdi²². II. Bayazid devrinde Enez ve dolayları Sultan evkafına ait bulunuyordu²³. İki değişik versiyon halinde, çeşitli istinsahları günümüze kadar gelen Piri Reis'in, 1521-25 e doğru tertiplenen Akdeniz Bahriye kılavuzunda Enez'in, şehri ve etrafındaki limanları aksettiren güzel bir haritasını bulmak kabildir²⁴ [Res. 3]. Bu haritada çok dikkat çekici bir husus vardır ki, o da, Enez'in dışında kilise olarak işaretlenmiş bir binanın yanındaki *Yunuşluk* yazısıdır. Evliya Çelebi, H. 1069 (1659) de Bosna'ya giderken Enez kalesine de uğramıştır²⁵. Avrupalı seyyahlardan buraya gelenler

Evvelce Eminönü'nde bir Halil Paşa burgos'u mahallesi olduğu bilinmektedir, kşl. E. H. Ayverdi, *Fatih devri sonlarında İstanbul mahalleleri*, Ankara 1958, 23, no. 64. Bu burgos'a bu adın niçin verildiği de araştırılmağa değer.

²⁰ Birçok kısımlarında tehlikeli çatlaklar olan bu büyük bina acele kurtarılmadığı takdirde pek yakında çökecektir. Plânı ve resimleri Trakya hakkındaki kitabımızda yer alacaktır. Birkaç resmi, Batur, *not 2 deki yazı*, s. 174. de.

²¹ Babinger, *Mehmed der Eroberer*, 189; fransızcası, 216.

²² Babinger, *ay. esr.* 293-294; Danişmend, *Osmanlı kronolojisi*, I, 313.

²³ T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa livâsı*, İstanbul 1952, 377; Evliya Çelebi, *Seyahatname*, V, 324.

²⁴ Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye*, İstanbul 1935, 98.

²⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, V, 324.

verimli bir arazinin ortasında ve nehir yolunun ağzındaki zengin ticaret limanı ve şehrinin parlak durumunu anlatırlar. 1699 da İstanbul'a gelen Aubry de la Motraye'in de Enez'den geçtiği bilinir²⁶. 1776 da İstanbul'a elçi olarak gelen Comte de Choiseul-Gouffier'nin de Enez'e uğradığı ve hatta buranın bir de haritasını yaptırdığı albumundeki desenden anlaşılıyor²⁷ [Res. 7]. Rumeli hakkında 1828 de tertiplenen bir coğrafya kitabında ise, Enez'in 7000 nüfusu olduğu son zamanlarda çok inkişaf eden ve denizci milletlerin hepsinin gemilerinin uğrak yeri olan gayet iyi bir limanı bulunduğu, yün, deve tüyü, pamuk ipek, bakır vs. nin buradan çok bol sayıda balık da sevkedildiğini yazar²⁸. Sir Adolphus Slade, 1831 de Enez'in parlak durumunu uzun uzadıya anlatır²⁹. Birçok seyyahların tekrarladıkları bu parlak durum³⁰, Balkan ve İlk Dünya harbine kadar devam etmiştir. İlk Dünya harbi içinde İngiliz Amirallığı tarafından, hizmete mahsus olarak bastırılan gizli rehberde, Enez'in ekseriyeti, Rum olmak üzere 2960 nüfusu olduğu ve iskele civarında dükkanlar bulunduğu kayıtlıdır³¹. Bugün bir ilçe merkezi olmasına rağmen çok fakir ve unutulmuş bir halde olan Enez liman olarak bütün değerini kaybetmiştir. Son yıllarda göçmenler tarafından iskân edilerek oldukça kalabalıklaşan kasaba eski parlaklığını bulamamıştır. İçinde namaz kılınabilecek tek bir cami'e dahi sahip bulunmayışı durumunu açıkça ifade eder. Büyük bir kısmının, bir hastane ile hükümet konağı yapılmak üzere kaldırılmış

²⁶ Aubry de La Motraye, *Voyages du Sr. A. de la Motraye...*, La Haye 1727, I, 395, seyyah Enez'e 1707 de uğramıştır.

²⁷ Cte de Choiseul-Gouffier, *Voyage pittoresque dans l'empire ottoman...*, Paris 1842, II, Lev. 13 (s. 97 karşısında).

²⁸ I. Hütz, *Beschreibung der Europäischen Türkei*, München 1828, 245.

²⁹ A. Slade, *Records of travels in Turkey, Greece...*, London 1833, II, 377-339, burada Enez'in o devirdeki canlılığı tafsilâtlı olarak anlatılmakta ve buradaki Rum kızlarının güzelliğine işaret olunmaktadır.

³⁰ Enez'den bahseden seyyahların tam bir bibliyografyasını vermeğe şimdilik lüzum görmüyoruz. Buradan ilk bahseden seyyahın, XIV. yüzyılda Bertrandon de La Broquière olduğuna işaret edebiliriz, bk. Ch. Schefer, *Le Voyage d'Outremer de Bertrandon de la Broquière*, Paris 1892, 173-174; Ayrıca bk. A. Griesebach, *Reise durch Rumelien*, Göttingen 1841, I, 144-188; A. Dumont, *Rapport sur un voyage archéologique en Thrace* (Archives des Missions scientifiques, II. série VI), Paris 1871.

³¹ Admiralty War Staff, *A Handbook of Turkey in Europe*, 1917, 251.

olmasına rağmen çok geniş bir sahada uzanan eski Türk mezarlığı bu şehrin Türk devrindeki büyüklük ve kalabalıklığının son ve kaybolmağa mahkûm bir delilidir.

II

Enez'de Yunus Kaptan türbesi

Bugünkü kasabanın güneyinde ve deniz istikametinde geniş bir düzlük vardır. Etrafında ev ve hatta sürülü arazi dahi bulunmayan bu düzlüğün yağış mevsimlerinde çok sulak olduğu iri boydaki dikenler ile geçit vermiyecek surette tamamen kaplı olmasından anlaşılır. İlk bakışta boş bir arazi tesiri bırakan bu düzlükde dağılmış vaziyette birçok eski Türk mezar taşına rastlanması, buranın eski mezarlık olduğunu gösterir. Buradaki tek yapı, etrafı moloz taşlardan alçak bir duvarla çevrili, çok ufak, üzeri kubbe ile örtülü bir türbedir. Türbenin dış duvarı dibinde yerde dağılmış vaziyette, mermerden türk mezar sandukaları, lâhit ve mezartaşlarına rastlanır. Bunlardan biri H. 1177 (1763/64) tarihlidir. Türbenin bahçesi içinde bir kuyu ile, kırık bir kadın mezartaşı daha görülür. Türbenin içinde ve dışında hiçbir yazı bulunmuyor. Yalnız, bütün kasaba ve mezarlığa hâkim olan bakımsızlık havası ile âdeta bir tezat teşkil ederse, binanın içi temiz, kapısı kapalıdır. İçeride görülen birçok çocuk çamaşırları, bu türbenin halk nazarında hâlâ kudsiyetine inanıldığını ve mânevi yardımına sığınıldığını belli eder [Resim, 8].

Enez mezarlığındaki bu tek türbe binası derhal söyliyelim ki, yapı itibariyle bir Türk eseri değildir. Daha ilk bakışta mimârisinden açıkca anlaşılacağı gibi, Bizans devrine âit çok ufak bir mezar binası veya minyatür bir kilisecik, bir şapeldir. Burasının türbe hâline getirilmesi ile yapılan tek değişiklik batıda olan kapısının örülmesi ve yan duvarında yeni bir kapının açılması ve içinde sağ tarafda mütevazi bir sandukanın yer almasıdır [Resim, 7].

Bu eski şapel çok küçük ölçüde olmasına rağmen her aksami tamam bir kilise halindedir. 1 m 65 yüksekliğindeki dört cihete 15 sm. genişliğinde ve 0,60 sm. yüksekliğinde dört penceresi olan kasnak, alaturka kiremit kaplı kubbeyi taşımaktadır. Binanın

İçi dört kolu hemen hemen eşit bir haç biçimindedir. Bu plân tertibi dışarıya da aksetmiş olduğundan bina Hıristiyan mimarisinde serbest haç şeklinde dediğimiz mimari tipe girmekte ve böylece eski mezar binaları geleneğinin bir misali olduğunu ortaya koymaktadır. Haçın kollarının herbirinin üzeri bir beşik tonoz ile örtülmüş, tam ortada ise pantandifli kubbe yükselmektedir. Binanın doğu cihetinde yarım yuvarlak plânlı, dışarı taşkın ve üzeri bir yarım kubbe ile örtülü bir apsis vardır. Binanın plâni ve yapı karakteri o derece sarıh bir Bizans eseri hususiyetleri göstermektedir ki, burasının aslında bir Bizans şapeli, daha doğrusu bir mezar şapeli olduğunda ve ancak Enez'in fethinden sonra türbe haline getirildiğinde en ufak bir şüpheye yer verilemez. İntizamsız bir plâna sahip olan şapelin esas girişi örülmüş ve yan duvarında başka bir giriş açılmıştır.

Enez'de türbe haline getirilen Bizans eseri türbe şapelin çok yakın benzerlerine muhtelif yerlerde rastlamak kabildir. Bu tipin hiç şüphesiz en yakın benzerlerinden biri kuzey İtalya'da Ravenna'da, 450-452 yıllarında yapılan Galla Placidia türbesidir (uz. 12,75 gen. 10,25 m). Enez'deki yapıya çok benzeyen başka bir örnek ise, Karadağ'da Doclea'da görülmüştür. Bu binanın ölçüleri de Galla Placidia türbesine uymaktadır. Aynı tipde şapellere, Orta Anadolu'da da rastlanmaktadır. Nitekim Karaman bölgesinde Binbirkilise denilen yerde, 21 No. lu kilisenin bitişiğinde böyle bir şapel tesbit olunduktan başka, Mihalıç'da da başka bir örnek görülmüştür³². Hatta Edirne'de sonraları Yıldırım Bayazıd İmareti (halen: camii)nin esasının bu tipde olduğuna ihtimal verilebilir.

Şu halde Bizans devrinden kaldığı muhakkak olan bu küçük bina, bu kalenin fethinden sonra bir müslüman türbesi mahiyeti almıştır. Enez'de bulunduğumuz günlerde bizimle birlikte dolaşan öğretmen Ali Yıldırım tarafından nakl olunan rivayete göre Enez'in yerli halkı, buraya Yunus Kaptan türbesi demekte

³² Ravenna hakkında bk. C. Ricci, *Guida di Ravenna* (6. baskı), Bologna 1928, 84 vd.; Doclea hakkında bk. J. Strzygowski, *Die altslavische Kunst*, Augsburg 1929, 112-113, res. 89; Anadolu'daki örnekler hakkında, W. M. Ramsay ve Miss G. L. Bell, *The Thousand and One Churches*, London 1909, No. 12, 122, res. 80 (plâni) ve 85-90; Mihalıç şapeli, 249, res. 193 (plâni), res. 208-209; Edirne hakkında ise bk. S. Eyice, *Bizans devrinde Edirne ve Edirne'de Bizans eserleri, Edirne Fethinin Altıyüzcü yıldönümü kitabı*, (basılmakta).

idi³³. Bu hususta sayın A. Yıldırım'dan mektupla istediğimiz daha etraflı bilgi için, 23 Mart 1963 tarihli yazı ile verdikleri cevapda şunları belirtmektedir:

«Bura yerli halkı, efsânevi olarak, *Kaptan-ı Deryâ Yunus'u*, Yunus balığının küstüğünü söylüyorlar. Yalnız (1920 yılları) Rumlar zamanından yakına kadar Enez ve çevresinde öğretmenlik yapan şahıstan aldığım aşağıdaki bilgiyi size gönderiyorum:

Adı ve soyadı: Halil Onay

İşi : Emekli öğretmen

Yaşı : 71

Hikâyeyi öğrendiği kaynaklar: Ölü berber Davud Ağa, Haşim Ağa'nın oğlu ölü Hafız Hulûsi, eski öğretmen Rodos'lu.

Hikâye: Kilisenin (Fatih caminin) doğusundan, kalenin halen yıkık yerinden Türkler içeriye girerken Kaptan-ı Deryâ Yunus şehit olmuş. Cesedi tekke olan yere defnedilmiş, ondan sonra orası Türk mezarlığı olmuş. Kale yanında Yunus kaptanın şehit olduğu, kanının aktığı yere (halen mum yakılan yer) şehit mezarı derlemiştir».

Enez'in bugünkü halkı ekseriyetle yerin yabancı göçmenler olduklarından yeni rivayeti, meşhur Yunus efsanesinden yaratmışlardır. Enez'in eskilerinden derlendiği anlaşılan, Emekli öğretmen Halil Onay'dan toplanan bilgi ise, hakiki rivayeti mükemmel surette aksettirmektedir. Ancak, bu rivayetten, evvelce türbenin yanında bir de tekke olduğu anlaşılmaktadır ki, bugün bu binadan hiçbir iz kalmamıştır. Böylece Enez'de de şehid-yatır-tekke kompleksinin diğer bir örneğinin de evvelce mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

III

Kaptan-ı Deryâ Yunus Bey

İlk Türk deniz kumandanları hakkındaki bilgilerimiz yeterli

³³ A. Korküt, *Serhat şehri Edirne*, Edirne tz. 71 de kısaca Enez'den bahsedilir. s. 74 de öğrenciler için tertiplenen *inceleme soruları* arasında bir tanesi bu halk inancına işaret eder: "Mezarı Enez'de bulunan Enez fatihlerinden Has Yunus'a âit Enez ihtiyarlarının anlattıklarını kaydediniz,,.

değildir³⁴. İstanbul'un fethini takip eden yıllarda, kısa aralıklarla birbirini takip eden bir takım Kaptan adlarını tesbit edebiliyoruz³⁵. İstanbul başarısızlığından dolayı azl edilen Baltaoğlu Süleyman Bey'i, kaynaklardan anlaşıldığına göre Hamza Bey takip etmiş, onun da 1455 baharında azlı üzerine Has Yunus Bey'in Kaptan nasbedildiği anlaşılmaktadır³⁶. Bu kaptan hakkında Türk kaynakları kısa bilgiler verdikten başka, onunla çok yakın teması olan İmroz'lu Mikhael Kritoboulos'un vekayinâmesinden etraflı notlar elde etmek mümkün oluyor³⁷. Fakat herşeye rağmen gene de müphem hususlar kalmaktadır.

³⁴ Ramiz Paşa-zade M. İzzet, *Harita-ı kapudanan-ı Deryâ*, İstanbul 1249, s. 18-19; F. Kurdoğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Kaptanpaşalar*, "Deniz Mecmuası", 47 (1935) sayı 335, 88 den itibaren sadece adlar vardır. Ahmed Rasim, *Denize ait tarihi makalât*, İstanbul 1931, 49 vd. daki listede ise Yunus Bey'in adına rastlanmaz. F. Dirimtekin, *Fatih'in donanma komutanlarından Has Yunus Bey*, "T. Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni", sayı 126 (1952) de yayınların dört şabihlik biyografya, Yunus Bey hakkındaki notları bir araya getirmek gayesiyle yazılmış olmakla beraber, tam bir kronoloji sırası takip etmemekte ve mezarının İstanbul'da olduğuna işaret etmektedir. Kaptanlık ünvanının gelişmesi üzerinde durmağı lüzumsuz gördük, bu hususta bk. O. Çakır, *Osmanlı İmparatorluğunda Kaptan Paşa teşkilâtı*, 1963 (Tarih böl. lisans tezi, no. 646).

³⁵ Mehmed Hafid Efendi, *Sefinetü'l-Vüzerâ* yay. İ. Parmaksızoğlu, İstanbul 1952, 17 de Baltaoğlu Süleyman Bey'den sonra Has Yunus Bey gösterilmektedir. I. Parmaksızoğlu, s. 17, not 6 da Hamza Bey'i adına araya sıkıştırmakta ise de, o da Has Yunus'un Kaptanlığını 1453 de başlatmakta ve 1456 a kadar devam ettirmektedir (s. 15). Halbuki Hamza Bey'in kaptanlığında cereyan eden hâdiselerden onun bu mevkide 1455 e kadar kadar kaldığı neticesi çıkarılmaktadır. M. Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, IV, 676 da Yunus Bey'in 858 (1473) de Kaptan tayin edilerek, 872 (1467-68) de azlolunduğunu ve 878 Otlukbeli'nde şehid düşüğü yazmaktadır ki, bu bilgiler kaynakların ifadesine uymadığından, hatalı olarak kabul edilmelidir. Ertuğrul (Dz. Yrb), *Akdeniz hâkimiyeti ve Türkler*, İstanbul 1933, 39-40 da Yunus Beyi 1455 de Kaptan olduğunu kabul ile Enez fethini 1456 da gösterir. Herhalde bu ilk Derya kaptanlarının veya Deniz kumandanlarının şahsiyetleri, vazife gördükleri yıllar ve faaliyetleri kaynakların etraflıca taranması suretiyle tesbit olunmalıdır.

³⁶ *Kritoboulos*, II, böl. 15; *Doukas*, böl. 43 (s. 202); Hamza Bey'den Türk kaynaklarının bu sırada bahsetmeyişi gariptir.

³⁷ İmroz'lu Mikhael Kritoboulos hakkında bk. K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, München 1897, 309-312; G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, Berlin 1958 (2. bas.), I, 432-453. Kritoboulos'un yazma tek metni, İstanbul'da Topkapı Sarayında bulunmaktadır; kşl. A. Deissmann, *Forschungen und Funde im Serai*, Berlin 1933, 43-44. A. Dethier tarafından fransızca tercümesi ile birlikte metni, Budapeşte'de *Monumenta Hungaricae Historiae*'nin içinde bas-

Has Yunus Bey'in aslen Katalan yani İspanyol olduğu hakkındaki kaydı doğruluk derecesini kontrole imkân bulunmuyor³⁸. Yunus Bey bir takım deniz seferleri yapmış olduğu tesbit edilmekle beraber, bu seferlerin kronoloji sırası bütün kaynakların kontrolü ile yeniden düzenlemeğe muhtaçtır. Hamza Bey'in talihsiz Sakız adası seferinden sonra 1455 yazında Kaptan-ı deryâliğa getirilmesi ile birdenbire parlayan ve Has lakabından anlaşılacağı üzere³⁹, Sultanın çevresinden yetişen belki hakikaten Katalan menşeli Yunus Bey, ilk seferinde donanması ile bir fırtınaya yakalanarak gemilerinden yedisini kaybetmiş, kendi sancak gemisi İspanyol serdümenin mahareti sayesinde güçlükle Sakız'a sığınabilmiş, oniki gemi ise Midilli limanını tutmuştur. Yunus Bey, Sakız önünde içinde Midilli dukası Gattelusio'nun kayınvaldesi bulunan bir gemiyi ele geçirmeğe çalışmış, sonra Anadolu kıyılarında Yenice-Foça'da Ceneviz tüccarlarını yakalamış ve buradan ganimet topluyarak Kasım ayı içlerinde Kaptan Paşaların sancağı olan Gelibolu'ya dönmüş, hediyeleri ile esirleri Sultana sunarak durumu zahiren düzeltmişti⁴⁰. 1455-1456 kışı içinde Enez seferine çıkılmış ve 1456 yılının Ocak ayı içinde Enez'in fethi

ettirilen bu değerli kaynak, aynı tarihlerde, daha atik davranan Ch. Müller tarafından daha iyi bir şekilde Paris'de *Fragmenta Historicorum Graecorum* serisi içinde de yayınlanmıştır. Hatta bu yüzden, teessüre kapılan Dethier'in akli muvazenesinin bozulduğu söylenir (kşl. S. Eyice, *İstanbul Ark., Müzelerinin ilk müdürlerinden Dr. Ph. A. Dethier*, «İ. Ark., Müzeleri Yıllığı» IX (1980) 45 vd). Riggs'in yeni ingilizce tercümesi, Budapeşte baskısından yapılmıştır. İzmir mebusu, P. Karolides Efendi'nin FOEM'nin eki olarak 1328 (1912) de bastırdığı türkçe tercüme ise hiçbir bakımdan modern icapları cevaplandıramaz (Konstantinides Paşa tarafından evvelce *Ceride-i Havaâis*'de ufak bir parça yayınlanmıştı). Maalesef, Fatih'e sunulduğunu belirten uzun bir giriş kısmı, 1859 da Rus elçisi Lobanoff'un tavassutu ile Tischendorf'a verilmiş, onun tarafından bastırılan bu parçanın orijinali kaybolmuştur. Türk tarihi bakımından çok değerli olan bu kaynağın iyi bir türkçe tercümesi ve baskısı yapılmalıdır.

³⁸ N. İorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, II, 69 da bildirilen bu husus, Babinger, *Mehmed der Eroberer*, 140 da tekrarlanır. (fransızcası: 163); Yunus adı Bizans kaynaklarında *Iounouze* veya *Genouzes* şeklinde geçmektedir, kşl. G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II, 139-140.

³⁹ Katalan menşeli ücretli askerler, bilhassa XIV. yüzyılda Bizans'da büyük gâileler açmış ve büyük Trakya ve Makedonyayı talan etmiştir. Bunlar hak. bk. G. Schlumberger, *Les expéditions des Almogavares ou routiers Catalans en Orient de 1302 à 1311*, Paris 1902 (son baskısı 1921).

⁴⁰ *Kritoboulos*, II, böl. 15-23; *Doakas*, böl 44, s. 206.

tamamlanmıştı. Fatih buradan ayrılırken Yunus Bey'e Dorino'yu yakalaması emrini vermişti. Aynı zamanda adalardan Dorino'unun adamlarını da ayıklamak görevi ile de yola çıkan Yunus Bey, kırk kürekli bir kadirga ile İmroz önüne gitmiş, fakat şiddetli fırtına yüzünden Kefalo limanına sığınmak zorunda kalarak, buraya çağırıldığı İmroz'lu Kritoboulos'u, adayı Dorino adına idare eden İoannes Laskaris Rhyndakenos'un yerine tâyin etmiştir⁴¹. Dorino'yu teslim almağa Semendirek adasına gönderdiği kadirgaya binmeği pek ihtiyatlı görmiyen bu kurnaz Ceneviz, önce güzel kızını hediyelerle Edirne'ye Fatih'e göndermiş, arkasından da kendisi, vasıtası ile yola çıkmıştır. Edirne'de Dorino affedilmiş, hatta iki adanın idaresi gene kendisine bırakılmıştır. Dorino'nun kendisine itimat etmeyişine çok kızan ve olanları öğrenen Yunus Bey, derhal Edirne'ye haber yolluyarak, bu adaların Gattelusio'ların elinde bırakmanın tehlikesini belirttikten başka, halkın onu istemediğine de işaret etmiştir. Yunus Bey'in ısrarı karşısında Fatih, kararından dönerek, Dorino Gattelusio'ya Makedonya'da Zihne'de timar vermiş, fakat Dorino pek az sonra, yanındaki türk muhafızları öldürttükten sonra, Midilli'ye sonra Naxos adasına kaçmıştır⁴². Bundan sonra Kaptan-ı Deryâ Yunus Bey tarihten kaybolmaktadır. Kendisini yakından tanıyan ve hatta belki de dostu olan, Fatih'in biyografyasını yazan İmroz'lu Kritoboulos, pek meşhur kroniğinde, onun Kaptanlığının ilk günlerinde Sakız açıklarında fırtınada yirmibeş gemi kaybetmesinin gözden düşmesinin baş sebebi olarak gösterir. Fakat başta bu olmakla beraber daha başka sebepler yüzünden pek az sonra Yunus Bey'in gazaba uğrayarak idam olduğunu da sözlerine ekler⁴³. Dorino ve Yunus Bey ile ilgili hâdiseleri görmüş ve çok yakından içinde bulunmuş hatta kısmen kendisi de bunlara karışmış bir kimse olarak en yakın bilgileri Kritoboulos'un verdiği kuvvetle muhtemeldir. Bu hâdiselere daha uzak olan Dukas, Yunus Bey'in gözden düştükten sonra, Karia sancak beyliğine tayin edildiğini yerine Hadım İsmail'in nasbedildiğini bildirir⁴⁴. Zaten bu iki rivayetin

⁴¹ Babinger, *agn. es.*, 143, fransızcası, 166.

⁴² *Kritoboulos*, II, böl. 87; Babinger, *agn. es.*, 149, fransızcası, 163.

⁴³ *Kritoboulos*, II, böl. 24. Bu müellifin, kronolojik sırayı bozarak, Yunus bey'in idamını önceye koyuşu mânidardır.

⁴⁴ Bizans'lı Doukas'ın da bu sırada adalardaki siyasî durumu hayli dikkat

pek âlâ bağdaşması da kabildir. Gözden düşen bir kimsenin yeni bir vazifeye gönderilmesi ve daha oraya varmadan idamı çok defa vakidir. Kritoboulos'un Foça hâdisesi münasebetiyle imâ ettiği düşünceler, idam ile birleştirilir ve Yunus'un israrı üzerine Makedonya'ya gönderilen Gattelusio'nun kaçıışı da düşünülecek olursa, şöyle bir ihtimal ortaya çıkabilir:

Hamza Bey'in Adalia (Antalya) tâyini ile büyük ümidle Donanma kumandanlığına getirilen, maceraperest olduğu anlaşılan ve ikbali 1455 yazından 1456 kışı ortaları veya sonlarına kadar süren Yunus Bey, fırtınada donanmasının büyük bir kısmını kaybetmesi ile daha ikbalinin başında Fatih'in hoşnutsuzluğunu üzerine çekmişti. Şahsî kini dolayısıyla Dorino ile uğraşması ve hatta bu sebep ile, Fatih'in Adalar denizindeki politikasını değiştirtmesi ve bu yüzden pek az sonra Dorino'nun önce Midilli sora Naxos'a kaçması Fatih'in gazabının başlıca sebepleri olsa gerektir⁴⁵. Yalnız şuna işaret edelim ki bütün bu işler, Enez'in Ocak sonlarında, Dukas'a göre 24 Ocak'da olan Fethini takip eden birkaç, en fazla bir iki hafta içinde cereyan etmiştir. Bu sırada Edirne'de bulunan Fatih idam emrini buradan gönderdiğine göre Yunus Bey'in Enez'de veya Kuzey Adalar denizinde, idam edilmiş olması çok kuvvetle muhtemeldir. Bu takdirde de gövdesi orada, başı ise Edirne'de defn edilmiş olmalıdır. Enez'de türbeye Fatih'in kaptanı Yunus Kaptan'a âit denilmesi bunu desteklemektedir. Ayrıca bu şahsın *şehid* olarak gösterilmesi de mânîdardır. Birçok hallerde idam edilen *develeli*'lerin halk nazarında şehid tanındıkları malûmdur. Hatta bu husus mezartaşlarında dahi belirtilmiştir. Kaldı ki, Yunus Bey'in hâtırası, Enez'in Türk halkı nazarında buranın fethine iştirak etmiş olarak da özel bir değere sahip bulunuyordu⁴⁶. Böylece Enez'de Yunus

çekicidir. O da, burada bahsi geçen hâdiselerin içinde bulunmuştur (hayatı hakkında bk. Krumbacher, *ayn. es.*, 30; Moravscik, *ayn. es.*, 247). Doukas'da Midilli (Lesbos) deki Gattelusio kolunun temsilcisi olarak Fatih nezdine elçi olarak gönderilmiştir.

⁴⁵ Fatih'in bu gazabının sebebi, adalar hakkındaki siyâsetine müdahale edilmiş olmasından dolayı bir hoşnutsuzluk olabileceği gibi aşırı Rum dostluğu da Yunus Bey'in gözden düşmesinin sebebi olabilir. Hatta Yunus Bey'in Bizans menşeli olması da tamamen ihtimal dışı sayılamaz.

⁴⁶ Yunus Bey'in Enez'in fethine katılmış bir insan olarak, sadece hâtırasını yaşatmak için bu türbenin bir *mâkam-türbe* olarak tertiplenmiş olması da ihtimal

Kaptan veya Yunus «Baba» türbesi etrafında tarihi çerçeveye uyan bir halk inancının doğduğu ve günümüze kadar yaşadığına ihtimal verilir. Venedikli Niccolo da Canale 15 Temmuz 1469 da Enez'e hücum ederek bu kasabayı korkunç surette tahrib ettiğinde, şehri yakıp, yüzlerce insanı öldürüp, yüzlercesini de esir olarak götürdüğünde, bu türbenin ne olduğunu bilmemize imkân olmuyor. Bu hâdisenin halk psikolojisinde, şehrin fatihi sayılan kimsenin hâtırasının daha da değerlenmesine sebep olabileceği ihtimal dışı değildir. Her ne olursa olsun Enez fatihi, Yunus Bey'in hâtırası kudsallaşmış ve böylece efsanevi bir kahraman mahiyeti almıştır. Türbenin yanında evvelce bir tekke bulunuşu da bunu açıkça göstermektedir.

Kışın sona ermesini Edirne'de bekliyen Fatih burada Belgrad seferine hazırlanmıştır. Şu halde Yunus Bey Enez'in fethi tarihi olan Ocak 1456 yı takip eden günlerde en geç Şubat-Mart içlerinde idam edilmiş olmalıdır. Zaten aynı yılın baharında Türk donanmasının başında Hadım İsmail Bey adında bir kumandan görülmektedir⁴⁷. Midilli ve Limni'ye bir sefer yapan İsmail Bey, Mayıs 1456 da Gelibolu'ya dönmüştür. Bu hâdiseler çok kısa süre içinde cereyan etmiş, ne Yunus Bey ne de Fatih bu arada İstanbul'a gelmiştir. Halbuki İstanbul'da da son yıllarda Has Yunus Bey'e izafe edilen bir türbe vardır. Süleymaniye'nin alt tarafında Rizapaşa yokuşunun başında, Fuad Paşa caddesi köşesinde 1952 yılında yeni baştan yapılan bir türbe görülür⁴⁸. Burası önce Hacı Yunus Baba türbesi olarak tanınırken, sonra Has Yunus Bey türbesi olduğu söylenmiş ve *Anıtlar Derneği* ile *Türk Turing ve Otomobil Kurumu*'nun İstanbul'u Sevenler Gurubu'nun maddî yardımı sâyesinde yeni baştan yapılarak ihya edilmiştir [Resim, 9, 10]⁴⁹. Burada evvelce üç, sonraları iki mezar bulunduğu

dışı değildir. Bu hususu sandukanın altında yapılacak bir araştırma aydınlatabilir.

⁴⁷ Doukas, böl. 26; s. 207.

⁴⁸ Yeri için bk. İst. Bele. *İstanbul şehri rehberi*, İstanbul 1954, pafta 4.

⁴⁹ Türkiye Anıtlar Derneği, *Abidelerimiz*, İstanbul 1954, 232, 295; *İstanbul Fetih Derneğinin faaliyet ve mesaisi*, 16; İstanbul Eski Eserleri Koruma Encümeni'nde bu türbe ile ilgili, 28/I/1952; 25/I/1952; 5/II/1952 ve 22/II/1952 tarihli kararlardan başka 45 544 ve 47 840 sayılı dosyalarda bu türbenin muhafazası ve tamiri ile ilgili çeşitli muamelelere dâir evrak vardır. Ancak bu türbenin tamirine esas olan rapor bu hususta sarih bir bilgi ortaya koymamaktadır. . . . 15 sayılı parsel bitişik Fatih devri ricâlinden üç zatın mezarını havi bir

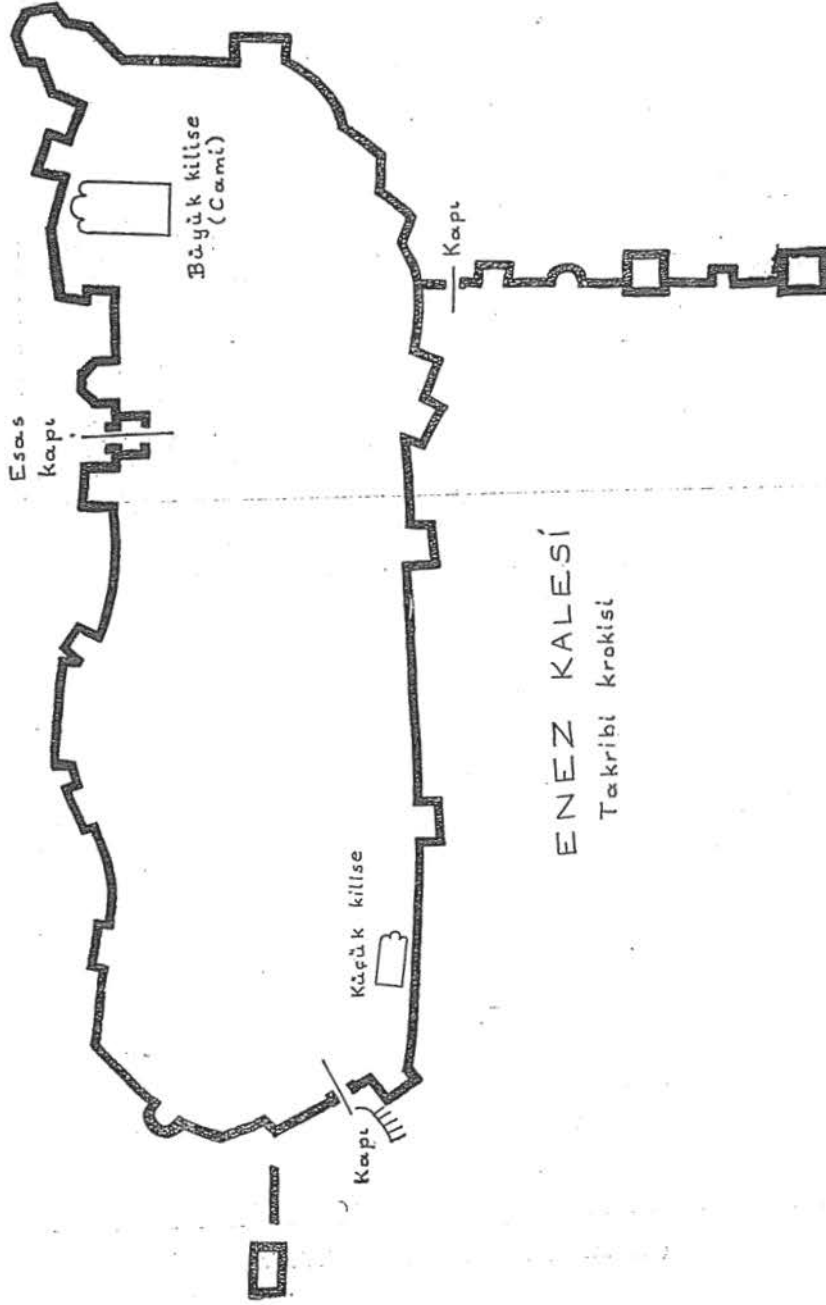
söylenmektedir. Türbenin tamirini mümkün kılmak için, burasının Fatih devrinin şahsiyetlerinden Has Yunus Bey ile Akşemsettin-oğlu Mehmed Efendi'nin mezarlarını ihtiva ettiği ileri sürülmüştür. Has Yunus Bey İstanbul'da idamına imkân olmayacağına göre, bu türbenin onunla ilgisi bulunabileceğine ihtimal veremiyoruz. O sırada Kaptan-ı Deryâ sancağı Gelibolu olduğuna⁵⁰ ve Sultan da Edirne'de bulunduğuna göre, Yunus Bey Enez'de idam edilmese bile ya denizde veya daha uzak bir ihtimal ile ancak Gelibolu'da idam edilmiş olmalıdır. Bütün bu ihtimaller karşısında, biz İstanbul'daki türbenin Has Yunus Bey'e değil, herhangi bir yatırı Yunus (hatta: Hacı Yunus) Baba'ya âit olduğunu zannediyor⁵¹ ve Fatih devrinin bu Kaptan-ı Deryâsının mezarının Türkiye'nin Batı sınırının son ucundaki Enez'deki eski şapel-türbe'de olduğunu daha kuvvetli bir ihtimal olarak görüyoruz. Bizim bir eski eserci ve sanat tarihçisi olarak ortaya koyduğumuz bu ihtimali daha zengin kaynakların ışığında tamamen aydınlatmak, tarihçilere düşen bir vazifedir.

türbe mevcut iken Mercan yangınında harap olan mezkûr türbe yerinin elyevm bâki olduğu cihetle, bu türbe yerinin bugün mevcut bulunan temeller istikametinde aynen muhafazası ve buna göre tedbir alınması... denildiğine göre 1952 de Çuraşının Has Yunus Paşa'nın mezarı olduğunu gösterecek açık bir delil yoktur. E. H. Ayverdi, *Fatih devri mimârisi*, İstanbul 1953, 47'deki kayıttan da bu hususda müsbet hiç bir bilgi bulunmadığı sarîh olarak anlaşılıyor. Belki ileride İstanbul'daki bu mezarlar hakkında daha açık bir ipucu ortaya çıkabilir.

⁵⁰ A. Hâyder, *Denizle Türkiye*, İstanbul 1937, 267, 344 de Fetihden sonraki Deniz kuvvetlerinin durumu anlatılırken: "Derya kaptanı, sancak beyi sıfatı ile yine Gelibolu'da kalacaktı, bu vaziyet de Barbaros'un devlet hizmetine girmesine kadar devam etmiştir," denilmektedir, ayrıca bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye teşkilâtı*, Ankara 1948, 395, 414.

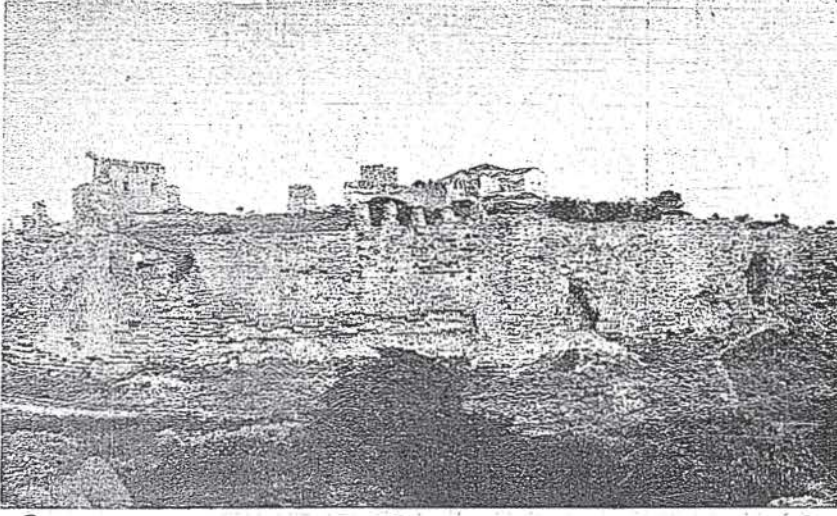
⁵¹ Burası Uzunçarşılı-Mercan yangın sahası kenarında bulunduğundan yarım yüzyıldır bakımsız bir vaziyette kalmıştır. Bu arada mahalle halkı da değiştiğinden türbenin-eğer var ise- halk arasındaki hikâyesi de unutulmuştur. Buranın Has Yunus Bey'e izafe edilmesinin belki de bir sebebi, pek az ileride, Uzunçarşılı yokuşu başında gene Fatih devri kaptanlarından olduğu söylenen Yavaşca Şahin Bey'in bir mescidi ile sembolik mezarının olmasıdır, bk. *Hadika*, I, 223; Ayverdi, *Fatih devri*, 213; burada da yeni yapılan mezar hak. *agn. es.*, 53; Nâzım Poroy, *İstanbul'da gömülü Paşalar*, İstanbul 1947 de Has Yunus Bey'in adını vermemektedir.

⁵² Heybeliada'daki Has Yunus sokağının, bu adı sadece bir kadışınalık belirtisi olarak yakın bir tarihte aldığı aşikârdır, kşl. *İstanbul şehri rehberi*, pafta 33; Eyvelce Mercan'daki türbe için bu mahiyette bir söylenti olsa, 1930-32 yıllarında İstanbul sokak adlarını yeniden düzenliyen O. Nuri Ergin herhalde bu adı o havalide bir sokağa verirdi.

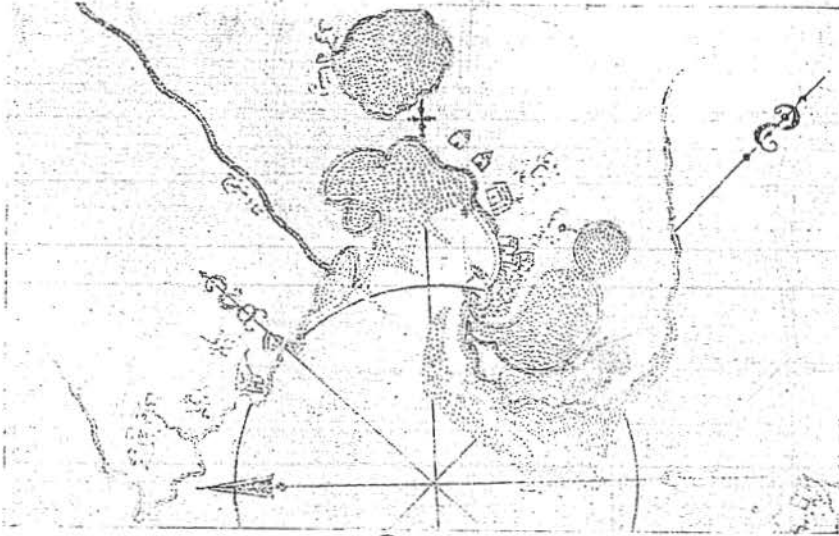


ENEZ KALESİ
Takribi krokisi

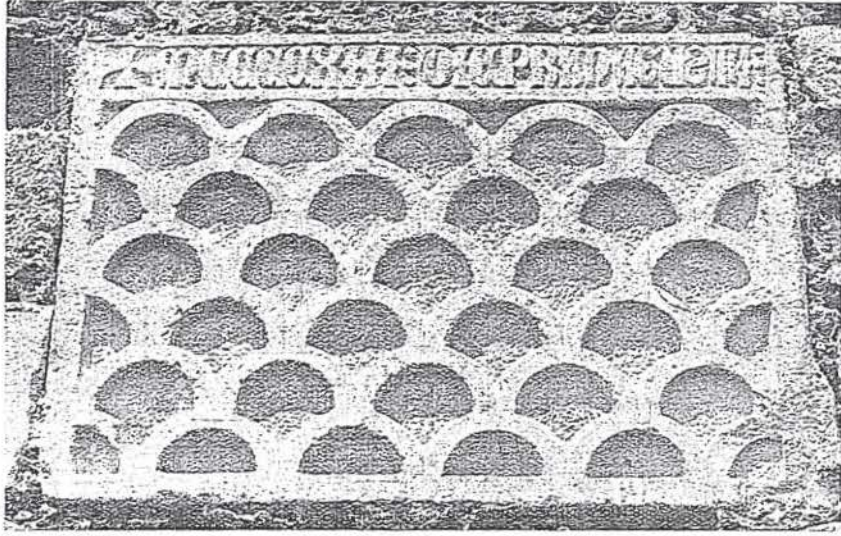
(Resim: 1.) Enez kalesinin takribi krokisi



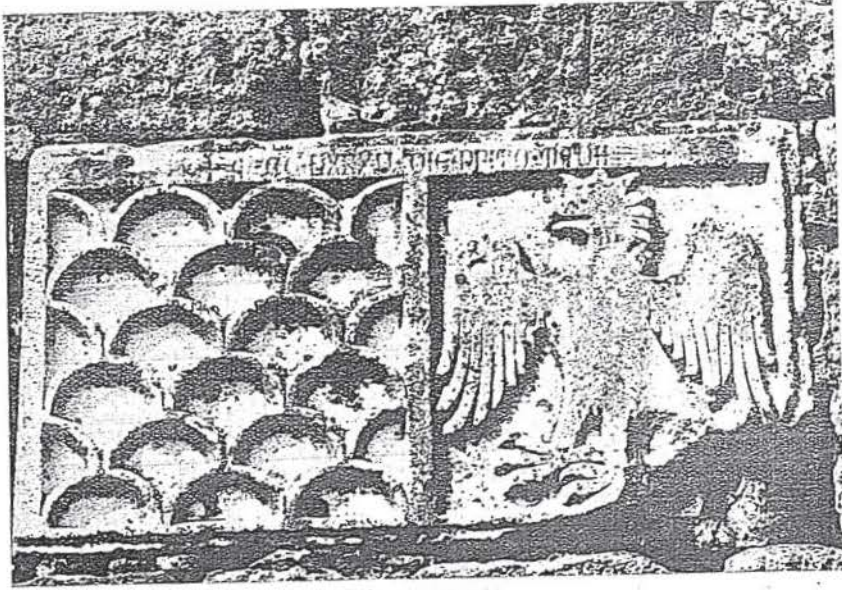
(Resim: 2.) Enez kalesinin deniz cihetinden görünüşü. Sağda Büyük kilise (halen Cami) solda ise Sarayın yıkıntısı farkedilmektedir.



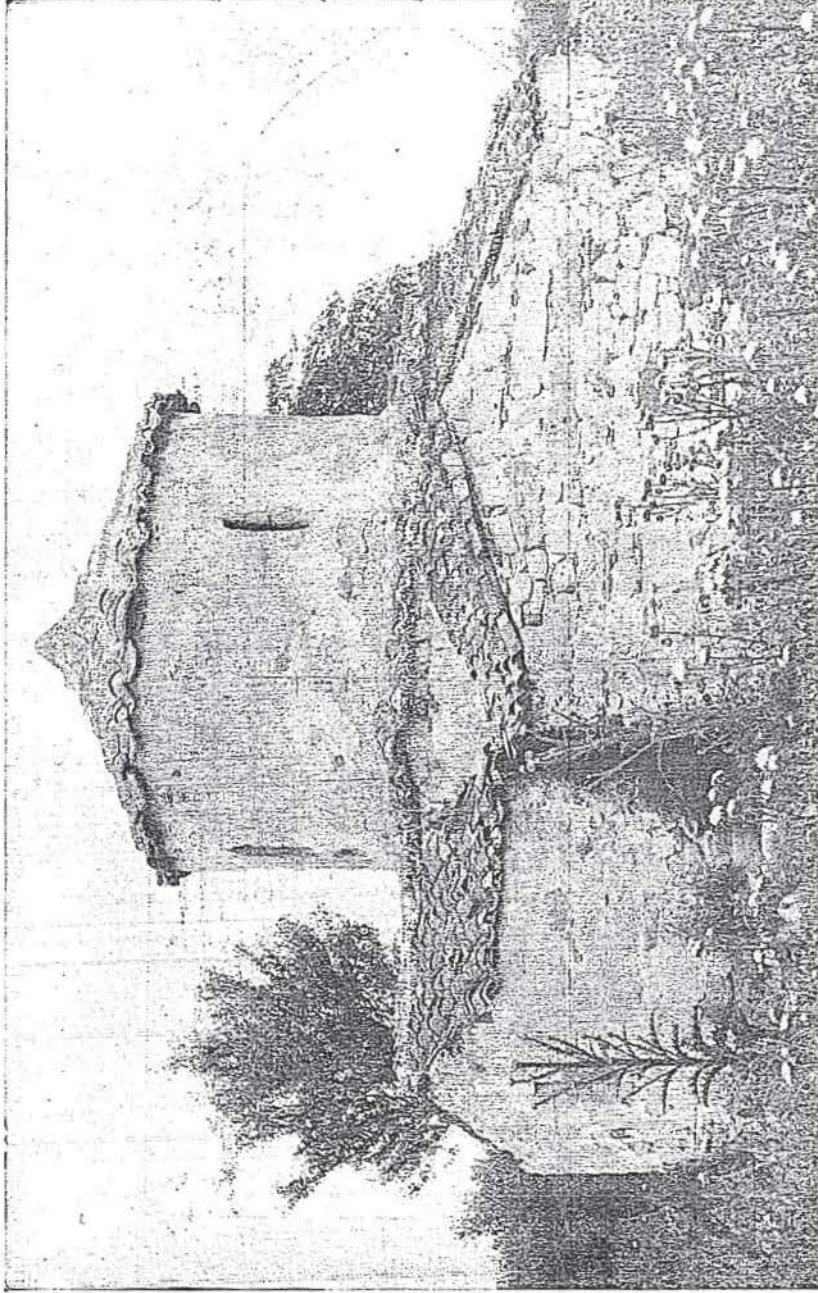
(Resim: 3.) Piri Reis'de Enez kalesi.



(Resim: 4.) Enez kalesinde 1413 tarihli kitabe ve Gattelusio ailesi arması.



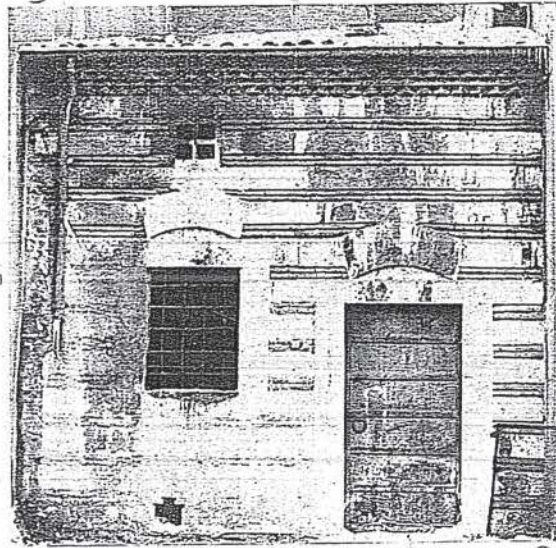
(Resim: 5.) Enez kalesinde 1382 tarihli kitabe ve Gattelusio ile D'Auria ailelerinin armaları.



(Resim: 8.) Enez'de Yunus Kaptan türbesi olan şapelin dış görünüşü (1962 Haziran).



(Resim: 9.) İstanbul'da Yunus Kaptan adına 1953 de yapılan türbedeki taş.



(Resim: 10.) İstanbul'da Yunuskaptan adına 1952-1953 de inşa olunan yeni türbe (1962).

Fotoğraflar İhan Hattatoğlu tarafından çekilmiş, plânları Yıldız Demiriz tarafından çizilmiştir.